

Κοινή επιμέλεια μετά το χωρισμό: Οι απόψεις 12 ειδικών

Sanford L. Braver (Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο της Αριζόνα, Τέμπε, Αριζόνα, ΗΠΑ) και Michael E. Lamb (Τμήμα Ψυχολογίας, University of Cambridge, Cambridge, UK)

Δημοσίευση 10 Απριλίου 2018

Προς παράθεση του άρθρου: Sanford L. Braver & Michael E. Lamb (2018) Shared Parenting After Parental Separation: The Views of 12 Experts, *Journal of Divorce & Remarriage*, 59:5, 372-387, DOI:10.1080/10502556.2018.1454195

Διαδικτυακός σύνδεσμος άρθρου: <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1454195>

Σύνοψη:

Αυτό το άρθρο συνοψίζει συζητήσεις της επιτροπής ενός διεθνούς συνέδριου για την κοινή επιμέλεια (ΚΕ) που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2017. Οι ειδικοί ήταν διεθνώς αναγνωρισμένοι εμπειρογνώμονες σχετικά με τις νομικές και ψυχολογικές επιπτώσεις των ρυθμίσεων επιμέλειας και των σχεδίων γονικής ανατροφής. Επτά ευρεία θέματα κυριάρχησαν στις συζητήσεις: για την ύπαρξη ή όχι πειστικών στοιχείων σχετικά με 1) αν η ΚΕ παρέχει πραγματικά οφέλη στα παιδιά χωρισμένων γονιών, 2) ποιοι συγκεκριμένοι παράγοντες κάνουν την ΚΕ ευεργετική, 3) τι συμβολική αξία μπορεί να έχει η ΚΕ, 4) εάν πρέπει να υπάρχει νομικό τεκμήριο υπέρ της ΚΕ, και 5) εάν ναι, ποιοι παράγοντες πρέπει να αποτελούν εξαιρέσεις, 6) εάν η υψηλή γονική σύγκρουση, η αποτυχία των γονέων να συμφωνήσουν σχετικά με το σχέδιο γονικής ανατροφής ή η δυναμική της γονικής αποξένωσης θα πρέπει να αποκλείει την ΚΕ, και 7) τι πρέπει να συμβεί όταν ένας γονέας θέλει να μετεγκατασταθεί από τον αρχικό τόπο κοινής κατοικίας.

Ένα αρκετά εντυπωσιακό γεγονός συνέβη στη Βοστώνη στα τέλη Μαΐου 2017. Εμπειρογνώμονες και μελετητές της επιμέλειας των παιδιών και του οικογενειακού δικαίου από όλο τον κόσμο συγκεντρώθηκαν για 2 ημέρες σε ένα συνέδριο που χρηματοδοτήθηκε από κοινού από τον Εθνικό Οργανισμό Γονέων (NPO) και το Διεθνές Συμβούλιο Κοινής Ανατροφής (ICSP) για τη συζήτηση και ανάλυση πιθανής συναίνεσης σχετικά με τα οφέλη της κοινής επιμέλειας (ΚΕ) - ονομαζόμενη επίσης, κοινή φυσική επιμέλεια, κοινή φροντίδα, κοινή μέριμνα κ.λπ. Το πρόγραμμα περιλάμβανε τις συνηθισμένες διαλέξεις και παρουσιάσεις (46 συνολικά),

αλλά, αρκετά πρωτοποριακά, διοργανώθηκαν επίσης, δύο δίωρες συσκέψεις. Αυτές οι βιντεοσκοπημένες συνεδρίες συντονίστηκαν από έναν εξειδικευμένο οργανωτή, τον καθηγητή Donald Hubin, ο οποίος ενθάρρυνε όλους τους συμμετέχοντες να εκφράσουν τις απόψεις τους για μια σειρά θεμάτων και να απαντήσουν σε ερωτήσεις του κοινού. Πρώτα εισάγουμε τους 12 συμμετέχοντες και στη συνέχεια συνοψίζουμε τις συζητήσεις τους για τα επτά αλληλένδετα θέματα στα οποία επικεντρώθηκαν.

Συμμετέχοντες:

Η Δρ. Kari Adamsons είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ανθρώπινης Ανάπτυξης και Οικογενειακών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Κονέκτικατ και έχει δημοσιεύσει πολλά άρθρα και συγγράμματα με κριτικές σχετικά με την πατρότητα, τη συνεπιμέλεια και το διαζύγιο. Είναι ιδιαίτερα γνωστή για το έργο της σχετικά με τη συμμετοχή του πατέρα με τον οποίο δεν διαμένει το παιδί και την πατρική ταυτότητα, και θεωρείται από τους ηγέτες της επόμενης γενιάς μελετητών πατρότητας. Είναι Αναπληρωτής Συντάκτης του περιοδικού Κοινωνικών και Προσωπικών Σχέσεων.

Ο Δρ. William Austin είναι ένας εθνικά αναγνωρισμένος εμπειρογνώμονας σε αξιολογήσεις επιμέλειας τέκνου. Έχει δημοσιεύσει πολλά επαγγελματικά άρθρα και έχει συμμετάσχει στη συγγραφή βιβλίων σχετικά με αυτό το θέμα, ενώ συμπροέδρευσε της ομάδας εργασίας που ανέπτυξε τα Πρότυπα Πρακτικής Αξιολόγησης Παιδικής Επιμέλειας για την Ένωση Οικογενειακών Δικαστηρίων και Συμβιβασμού (AFCC).

Η Δρ Malin Bergström του Ινστιτούτου Karolinska στη Σουηδία έχει γράψει πολλά βιβλία για την ανάπτυξη των παιδιών, τη θεωρία της προσκόλλησης και τη γονική μέριμνα. Η έρευνα της Dr. Bergström εστιάζει στην υγεία και την ευημερία των παιδιών σε ρυθμίσεις κοινής γονικής ανατροφής και έχει ηγηθεί σε ενδεδειγμένα ερευνητικά προγράμματα που αξιολογούν τη σουηδική εμπειρία με την κοινή γονική ανατροφή.

Ο Δρ Sanford L. Braver είναι Ομότιμος Καθηγητής στο Κρατικό Πανεπιστήμιο της Αριζόνα, όπου υπηρέτησε στο Τμήμα Ψυχολογίας για 41 χρόνια και ήταν ο αποδέκτης 18 ανταγωνιστικών κριτικών, κυρίως ομοσπονδιακών επιχορηγήσεων έρευνας, συνολικού ύψους άνω των 28 εκατομμυρίων δολαρίων. Το έργο του έχει δημοσιευτεί σε σχεδόν 135 επαγγελματικά άρθρα και συγγράμματα, αξιολογημένα από ομότιμους, και είναι συγγραφέας τριών βιβλίων, συμπεριλαμβανομένων των «Διαζευγμένοι μπαμπάδες: Καταρρίπτοντας τους Μύθους».

Η Δρ Jennifer Harman είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Κολοράντο. Ειδικεύεται στη μελέτη των σχέσεων ερωτικών συντρόφων και έχει δημοσιεύσει πολλά άρθρα και βιβλία με κριτικές σχετικά με αυτό το θέμα. Η ομιλία της στο TEDx για το 2016 σχετικά με τη γονική αποξένωση παρουσίασε αρκετές ιδέες από το πιο πρόσφατο συγγραφικό και καλοδεχούμενο βιβλίο της «Γονείς που ενεργούν άσχημα» (Parents Acting Badly).

Ο Δρ Michael Lamb είναι Καθηγητής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Cambridge. Τα τελευταία 40 χρόνια, έχει εξειδικευτεί στις σχέσεις πατέρα-παιδιού και μητέρας-παιδιού, γράφοντας περισσότερα από 500 επαγγελματικά άρθρα και 50 βιβλία, συμπεριλαμβανομένων

πέντε εκδόσεων για το ρόλο του πατέρα στην ανάπτυξη των παιδιών. Είναι επί του παρόντος Πρόεδρος του τμήματος Αναπτυξιακής Ψυχολογίας της Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρείας.

Η Δρ. Pamela Ludolph είναι κλινική και ιατροδικαστική ψυχολόγος στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Μίσιγκαν και στη Νομική Κλινική Παιδικής Υπεράσπισης στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου. Είναι μια συγγραφέας με δημοσιευμένο έργο που πραγματοποιεί πολύπλοκες αξιολογήσεις επιμέλειας παιδιών και συχνά αγορεύει σε οικογενειακά δικαστήρια και συμμετέχει σε διαλέξεις για επαγγελματίες ψυχικής υγείας στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο εξωτερικό.

Η Δρ. Linda Nielsen είναι Καθηγήτρια Εφηβικής και Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Wake Forest. Είναι διεθνώς αναγνωρισμένη εμπειρογνώμονας σε έρευνες κοινής φυσικής επιμέλειας και σχέσεις πατέρα-κόρης. Έχει γράψει τρία βιβλία σχετικά με τις σχέσεις πατέρα-κόρης και τρεις εκδόσεις του Πανεπιστημιακού βιβλίου «Adolescence: A Contemporary View», καθώς και πολλά άρθρα σχετικά με την κοινή γονική ανατροφή.

Ο Καθηγητής Patrick Parkinson είναι καθηγητής Νομικής στο Πανεπιστήμιο του Σίδνεϊ της Αυστραλίας και έχει διατελέσει Πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρείας Οικογενειακού Δικαίου. Έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της νομοθεσίας και της πρακτικής στο οικογενειακό Δίκαιο, καθώς και στην προστασία των παιδιών στην Αυστραλία, και βοήθησε να πείσει την αυστραλιανή κυβέρνηση να επενδύσει σε ένα εθνικό δίκτυο Κέντρων Οικογενειακής Σχέσης, προσφέροντας διαμεσολάβηση και άλλες υπηρεσίες στους γονείς που χωρίζουν. Έχει γράψει έξι βιβλία και έχει συντάξει περίπου 100 άρθρα περιοδικών και κεφάλαια βιβλίων.

Ο Δρ. Irwin Sandler, Ομότιμος Καθηγητής στο Τμήμα Ψυχολογίας του Κρατικού Πανεπιστημίου της Αριζόνα, διευθύνει για περισσότερα από 25 χρόνια ένα εθνικό ερευνητικό κέντρο για την ανάπτυξη και αξιολόγηση προγραμμάτων για τη βελτίωση των επιδόσεων για παιδιά μετά από διαζύγιο, εστιάζοντας στην ανατροφή των παιδιών μετά από διαζύγιο. Είναι συγγραφέας περισσότερων από 200 επιστημονικών εργασιών και έχει υπηρετήσει σε διάφορα επιστημονικά συμβουλευτικά συμβούλια και επιτροπές.

Ο καθηγητής Hildegund Sünderhauf είναι καθηγητής Οικογενειακού Δικαίου και Νομικής Πρόνοιας για τη Νεολαία στο Λουθηρανικό Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών στη Νυρεμβέργη της Γερμανίας, για 17 χρόνια. Ξεκίνησε το ψήφισμα της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο καλεί τα κράτη μέλη να προβλέψουν την κοινή γονική μέριμνα μετά από χωρισμό, έγραψε τη μοναδική μονογραφία για την ΚΕ στη Γερμανία και συνέστησε το ICSP.

Ο Δρ Richard Warshak είναι Κλινικός Καθηγητής Ψυχιατρικής στο Νοτιοδυτικό Ιατρικό Κέντρο του Πανεπιστημίου του Τέξας και είναι μία από τις πιο σεβαστές αυθεντίες στον κόσμο για το διαζύγιο, την επιμέλεια των παιδιών και τη γονική αποξένωση. Έχει γράψει 14 βιβλία και περισσότερα από 75 άρθρα σε 18 γλώσσες που είχαν μεγάλο αντίκτυπο στο οικογενειακό Δίκαιο. Το βιβλίο του «Divorce Poison: How to Protect Your Family from Bad-Mouthing and Brainwashing» υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικό.

Θέματα

Θέμα 1: Υπάρχουν πειστικές αποδείξεις ότι η κοινή επιμέλεια (ΚΕ) παρέχει πραγματικά οφέλη στα παιδιά διαζευγμένων γονέων;

Αυτή η ερώτηση ήταν η έμμεση εστίαση κάθε παρουσίασης και συζήτησης κατά τη διάρκεια του συνεδρίου και υπήρξε αξιολογικός βαθμός συναίνεσης. Τα εμπειρικά αποδεικτικά στοιχεία που διατίθενται σήμερα υποστηρίζουν την άποψη ότι τα παιδιά του διαζυγίου, κατά μέσο όρο, επωφελούνται ουσιαστικά από τις ρυθμίσεις ΚΕ στις οποίες ζουν με κάθε γονέα τουλάχιστον το 35% του χρόνου. Τα ευρήματα από πάνω από 50 μεμονωμένες μελέτες δείχνουν ότι τα παιδιά των οποίων οι γονείς έχουν ΚΕ τα καταφέρνουν καλύτερα από εκείνα σε αποκλειστική επιμέλεια(ΑΕ) (βλέπε κριτικές του Bauserman, 2002; Nielsen, 2015, 2017). Τα ευεργετικά αποτελέσματα της ΚΕ είναι εμφανή σε ένα ευρύ φάσμα δεικτών για την ευημερία των παιδιών, συμπεριλαμβανομένων (α) χαμηλότερα επίπεδα κατάθλιψης, άγχους και απογοήτευσης, (β) χαμηλότερη επιθετικότητα και μειωμένη κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών, (γ) καλύτερη σχολική απόδοση και γνωστική ανάπτυξη, δ) καλύτερη σωματική υγεία, ε) χαμηλότερα ποσοστά καπνίσματος και (στ) καλύτερες σχέσεις με πατέρες, μητέρες, θετούς πατέρες και παππούδες. Φυσικά, ορισμένες μελέτες απέτυχαν να δείξουν τέτοια οφέλη, αλλά σχεδόν καμία δεν δείχνει ότι η ΚΕ βλάπτει τα παιδιά. Στη χειρότερη περίπτωση, δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ παιδιών με διαφορετικές ρυθμίσεις επιμέλειας. Οι 12 εμπειρογνώμονες συμφώνησαν ότι έχει επιτευχθεί ένα κρίσιμο σημείο στην έρευνα και ότι τα οφέλη της ΚΕ για τα περισσότερα παιδιά δεν μπορούσαν πλέον να αμφισβητηθούν.

Μία εργασία του συνεδρίου ασχολήθηκε με το ερώτημα αν τα καλύτερα αποτελέσματα για τα παιδιά ΚΕ προέρχονται πραγματικά από την κοινή ρύθμιση γονικής μέριμνας (Braver & Votruba, 2018). Επειδή οι περισσότερες από τις δημοσιευμένες μελέτες είναι συγκρίσεις διατομεακές ή στατικών ομάδων (Campbell & Stanley, 1963) μεταξύ δύο ή περισσότερων προϋπάρχουσων ομάδων και «η συσχέτιση δεν ισούται με αιτιολόγηση», καθίσταται αμφισβητήσιμο να υποστηριχθεί ότι η ΚΕ είναι η αιτία των αποτελεσμάτων των παιδιών. Επειδή η ΚΕ γενικά δεν ήταν αποδεκτή στις περιπτώσεις όπου ένας ή και οι δύο γονείς δήλωσαν ότι είναι αμετάκλητα αντίθετοι σε μια τέτοια ρύθμιση, οι όποιοι παράγοντες τους οδήγησαν να συμφωνήσουν θα μπορούσαν, επίσης, να εξηγήσουν τα ανώτερα αποτελέσματα των παιδιών τους. Έτσι, τα καλύτερα αποτελέσματα θα μπορούσαν εύλογα να αποδοθούν αντίθετα στην προσωπική επιλογή.

Ωστόσο, μετά από μια εμπειριστατωμένη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, οι Braver & Votruba (2018) απέκλεισαν αυτήν την εξήγηση περί προσωπικής επιλογής και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ένας αιτιατός ρόλος για την εφαρμογή της ΚΕ ήταν πράγματι η μόνη βιώσιμη ερμηνεία. Για παράδειγμα, ακόμη και όταν οι γονικές συγκρούσεις, η συνεργασία και το εισόδημα συνυπολογίζονται, τα παιδιά ΚΕ εξακολουθούν να έχουν καλύτερα αποτελέσματα από τα παιδιά αποκλειστικής επιμέλειας (Nielsen, 2017). Επιπλέον, από τα ευρήματα σε χώρες εφαρμογής όπως η Σουηδία, όπου η 50-50 ΚΕ είναι πλέον ο κανόνας, συνεπάγεται ότι η ΚΕ

ωφελεί τα παιδιά ακόμη και όταν ένας από τους γονείς αρχικά αντιτίθεται στο σχέδιο (Bergstrom et al., 2015).

Οι περισσότεροι ειδικοί υποστήριξαν ότι η ΚΕ ωφελούσε τα παιδιά σε μεγάλο βαθμό επειδή το να έχουν δύο γονείς που σχετίζονται στην καθημερινή τους ζωή ήταν πιο ευεργετικό από το να έχουν μόνο έναν. Επιπλέον, η ΚΕ επιτρέπει η «αδύναμη» γονική ανατροφή ενός γονέα να αντισταθμίζεται από την «ισχυρή» γονική ανατροφή του άλλου γονέα. Για παράδειγμα, όταν τα παιδιά έλαβαν καλή γονική ανατροφή είτε από τη μητέρα τους είτε από τον πατέρα τους, είχαν λιγότερα συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα ακόμα και όταν ο άλλος γονέας είχε αδύναμες γονικές ικανότητες (Elam, Sandler, Wolchik, & Tein, 2016; Sandler, Wheeler και Braver 2013). Με άλλα λόγια, ένας καλός πατέρας μπορεί να «καλύψει» μια λιγότερο επιδέξια μητέρα και το αντίστροφο. Στις διευθετήσεις ΚΕ, τα παιδιά έχουν δύο πιθανότητες να λάβουν καλή γονική ανατροφή, ενώ εάν ένας μοναδικός γονέας έχει ανεπάρκεια γονικής δεξιότητας, το παιδί στερείται ενός δεύτερου γονέα που μπορεί να παρέμβει πλήρως αναλόγως «και να σώσει τη κατάσταση».

Στη γλώσσα της θεωρίας της προσκόλλησης, τα παιδιά βρίσκονται σε μειονεκτική θέση εάν δεν έχουν ασφαλείς προσκολλήσεις σε ενήλικες φροντιστές ή προστάτες (Bowlby, 1969; Lamb, 2002). Τα παιδιά μπορούν να είναι - και συνήθως είναι - προσκολλημένα σε περισσότερους από έναν εκ των γονέων τους (Lamb & Lewis, 2005). Έτσι, διασφαλίζοντας ότι οι ανεπάρκειες ή η μη διαθεσιμότητα του ενός γονέα αντισταθμίζονται εύκολα από την άλλη φιγούρα προσκόλλησης, αυτό παρέχει ένα βασικό πλεονέκτημα για την ΚΕ (Braver & Lamb, 2012).

Τα παιδιά σε οικογένειες με ΚΕ μπορούν, επίσης, να ωφεληθούν επειδή έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση στο «κοινωνικό κεφάλαιο» από δύο γονείς (Austin, 2011; Coleman, 1990; Hetherington, 1999). Το κοινωνικό κεφάλαιο περιγράφει τη σειρά των κοινωνικών εφοδίων και μηχανισμών που προωθούν την ευημερία των ατόμων και τις πιθανότητες επιτυχίας. Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός και η αποτελεσματικότητα αυτών των εφοδίων, τόσο καλύτερα ως άτομα θα είναι. Τα παιδιά σε οικογένειες ΑΕ είναι λιγότερο πιθανό από τα παιδιά ΚΕ να λαμβάνουν τα οφέλη του κοινωνικού κεφαλαίου και από τους δύο γονείς.

Η ΚΕ μπορεί, επίσης, να είναι πιο ευεργετική από την ΑΕ επειδή τα δυνατά σημεία ή οι αδυναμίες των γονιών δεν είναι στατικά με την πάροδο του χρόνου. Οι ικανότητες των ενηλίκων να ανατρέφουν αποτελεσματικά επηρεάζονται από οτιδήποτε άλλο συμβαίνει στη ζωή τους. Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, σε διάφορες χρονικές στιγμές, η προσοχή κάθε γονέα θα μπορούσε να εκτραπεί από άλλα γεγονότα που επηρεάζουν τις γονικές τους ικανότητες εξαιτίας του στρες, άλλων απαιτήσεων και, ίσως, της ανυπομονησίας με το παιδί. Αυτές είναι οι στιγμές που ο δεύτερος γονέας μπορεί να αναλάβει τα ηνία, πράγμα που βοηθά να εξηγήσει γιατί τα παιδιά σε καθεστώς εναλλασσόμενης κατοικίας προσαρμόζονται καλύτερα, κατά μέσο όρο, από τα παιδιά σε μονογονεϊκά νοικοκυριά (Clarke-Stewart & Brentano, 2006; McLanahan & Teitler, 1999; Simons, Lin, Gordon, Conger, & Lorenz, 1999). Αναλογικά, σε οικογένειες ΚΕ - αλλά όχι σε καταστάσεις ΑΕ- ο δεύτερος γονέας είναι διαθέσιμος για να επέμβει. Αντιστοίχως, οι Fransson, Låftman, Östberg, Hjern και Bergström (2017) διαπίστωσαν ότι στην ΚΕ, οι συνθήκες διαβίωσης των παιδιών ήταν «ισοδύναμες με τα παιδιά που ζουν με τους δύο γονείς στο ίδιο νοικοκυριό», ειδικά όσον αφορά στις οικονομικές και υλικές συνθήκες, στις σχέσεις με τους γονείς και στα αποτελέσματα που σχετίζονται με την υγεία, ενώ εκείνα που βρίσκονται σε

καταστάσεις αποκλειστικής επιμέλειας είχαν φτωχότερες συνθήκες διαβίωσης. Πολλές αποφάσεις διαζυγίου αποτυπώνουν αυτήν την έννοια μέσω των διατάξεων του «δικαιώματος πρώτης άρνησης», οι οποίες ορίζουν ότι ένας γονέας πρέπει πρώτα να προσφέρει στον άλλο γονέα την ευκαιρία να φροντίζει το παιδί πριν ζητήσει από έναν άλλο ενήλικα να το πράξει (Meyer, 2016).

Σύμφωνα με τους ειδικούς, τα παιδιά χρειάζονται ευκαιρίες να χτίσουν και να διατηρήσουν σχέσεις και με τους δύο γονείς, κάτι το οποίο απαιτεί τα παιδιά να περνούν αρκετό χρόνο και με τους δύο γονείς σε διάφορες περιστάσεις και περιβάλλοντα. Αυτοί οι 12 εμπειρογνώμονες συμφωνούν με τη συναίνεση 18 εμπειρογνώμωνων πριν από δύο δεκαετίες:

Για να διατηρήσουν σχέσεις υψηλής ποιότητας με τα παιδιά τους, οι γονείς πρέπει να έχουν αρκετά εκτεταμένες και τακτικές αλληλεπιδράσεις μαζί τους, αλλά ο σχετιζόμενος χρόνος είναι συνήθως λιγότερο σημαντικός από την ποιότητα της αλληλεπίδρασης που προάγει. Ρυθμίσεις κατανομής χρόνου που εξασφαλίζουν τη συμμετοχή και των δύο γονέων σε σημαντικές πτυχές της καθημερινής ζωής και των ρουτίνων των παιδιών τους... είναι πιθανόν να διατηρήσουν για τους γονείς με τους οποίους δεν διαμένουν πρωταρχικά τα παιδιά να παίζουν ψυχολογικά σημαντικούς και κεντρικούς ρόλους στη ζωή των παιδιών τους. (Lamb, Sternberg, & Thompson, 1997, σελ. 400)

Όπως το έθεσε σθεναρά ένας εμπειρογνώμονας, «Θα θέλατε να χτίσετε και να εμπλουτίσετε και να καλλιεργήσετε μια σχέση με ένα/μία νέο/νέα σύζυγο βασισμένοι στο να είστε μαζί μόνο κάθε δεύτερο σαββατοκύριακο;»

Πολλές πρόσφατες μελέτες δείχνουν ότι οι σχέσεις προσκόλλησης, επίσης, δεν είναι στατικές και σταθερές κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους της ζωής του παιδιού, όπως θεωρείτο στο παρελθόν (βλ. review by Thompson, 1998). Αντιθέτως, οι προσκολλήσεις αυξάνονται και αλλάζουν ποιοτικά με την πάροδο του χρόνου, καθ' όλη τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας και ακόμη και στην ενηλικίωση (Lamb & Lewis, 2005). Έτσι, οι ρυθμίσεις γονικού χρόνου που είναι ευέλικτες και υπόκεινται σε αλλαγές καθώς τα παιδιά ωριμάζουν καθίστανται απαραίτητες. Οι ρυθμίσεις ΚΕ είναι, γενικά, περισσότερο ευνοϊκές σε αυτήν την ευελιξία, σε σύγκριση με την ΑΕ.

Τα παιδιά με ΚΕ έχουν επίσης καλύτερα αποτελέσματα, όπως κρίθηκε, επειδή αυτές οι ρυθμίσεις προτιμούνται από τα ίδια τα παιδιά. Υπάρχουν πειστικά στοιχεία ότι, κατά μέσο όρο, τα παιδιά θα προτιμούσαν να περνούν σημαντικό - ακόμη και ίσο - χρόνο και με τους δύο γονείς (Fabricius & Hall, 2000; Parkinson, Cashmore, & Single, 2005; Warshak, 2003). Οι Fabricius και Hall (2000), για παράδειγμα, διαπίστωσαν ότι το 48% των παιδιών ηλικίας κολλεγίου, των οποίων οι γονείς είχαν χωρίσει, θα προτιμούσαν να περνούν σχεδόν ίσο ή ίσο χρόνο και με τους δύο γονείς, αν και οι περισσότεροι είχαν ζήσει σε αποκλειστική μητρική επιμέλεια. Σε ορισμένες πολιτείες, στην πραγματικότητα, οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τις προτιμήσεις των παιδιών όταν είναι πάνω από μια συγκεκριμένη ηλικία.

Θέμα 2: Ποια είναι τα «δραστικά συστατικά» που αιτιολογούν τα καλύτερα αποτελέσματα των παιδιών ΚΕ;

Υπάρχουν πολλές πτυχές στην ΚΕ, όπως περισσότερος χρόνος με τον δεύτερο γονέα, ποιοτικότερος χρόνος με κάθε γονέα, κοινή λήψη αποφάσεων και ούτω καθεξής. Είναι πιθανό ότι οποιοδήποτε από αυτά ή όλα αυτά είναι το δραστικό συστατικό που δικαιολογεί τα οφέλη της ΚΕ. Επειδή οποιοδήποτε από αυτούς τους παράγοντες μπορεί από μόνος του να εξηγήσει με εύλογο τρόπο τα πλεονεκτήματα και τα οφέλη της ΚΕ, οι ερευνητές προσπάθησαν να «αναλύσουν» ή να «ξεδιπλώσουν» αυτά τα ποικίλα στοιχεία για να προσδιορίσουν ποια είναι κρίσιμα για τα βέλτιστα αποτελέσματα. Αυτή η προσπάθεια έχει τόσο θεωρητική όσο και πρακτική σημασία, το τελευταίο επειδή μπορεί να επιτρέψει σε δικαστήρια και αξιολογητές επιμέλειας να εξετάσουν τους σχετικούς παράγοντες, αγνοώντας τους άσχετους.

Στην πραγματικότητα, οι ομιλητές αναγνώρισαν την έρευνα που υποστηρίζει τη σημασία καθενός από τους προηγούμενους παράγοντες. Για παράδειγμα, τα οφέλη του περισσότερου χρόνου, αν και όχι απαραίτητα ίσου χρόνου, με τους δύο γονείς σε οικογένειες ΚΕ τεκμηριώθηκαν από τους Nielsen (2017) και από τους Adamsons και Johnson (2013). Το όφελος των υψηλής ποιότητας αλληλεπιδράσεων μεταξύ των παιδιών και των πατέρων τους τεκμηριώθηκε, για παράδειγμα, από τους Amato και Gilbreth (1999), και Coley και Medeiros (2007).

Στη βιβλιογραφία εμφανίζεται γενική παραδοχή ότι απαιτείται περίπου το 35% του χρόνου του παιδιού ως ελάχιστο όριο χρόνου υψηλής ποιότητας για να επιτρέψει αυτές τις αλληλεπιδράσεις υψηλής ποιότητας και να προωθήσει την ανάπτυξη και τη διατήρηση ουσιαστικών σχέσεων γονέα-παιδιού (Braver & O'Connell, 1998; Fabricius, Braver, Diaz, & Velez, 2010; Lamb, 2004). Αυτός ο αριθμός είναι, επίσης, αυτός που ορίζουν πολλές πολιτείες ότι ενεργοποιεί την κοινή οδηγία φροντίδας για σκοπούς υπολογισμού της υποστήριξης παιδιών (Fabricius & Braver, 2003). Οι περισσότερες έρευνες συνεπιμέλειας χρησιμοποιούν, επίσης, αυτό το ποσοστό του 35% για να διακρίνουν τη συνεπιμέλεια από τη αποκλειστική επιμέλεια (Kelly, 2007; Nielsen, 2017). Ο χρόνος των διανυκτερεύσεων, συμπεριλαμβανομένων των διανυκτερεύσεων μεσοβδόμαδα, κατά το σχολικό έτος, είναι ευεργετικός, διότι καθιστά δυνατή τη συμμετοχή των γονέων σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων (βοήθεια με ρουτίνες ύπνου, βοήθεια με τις πρωινές ρουτίνες ετοιμασίας για το σχολείο, πειθαρχία στο σπίτι Braver & Lamb, 2012; Finley & Schwartz, 2007).

Η κοινή φυσική επιμέλεια συνοδεύεται σχεδόν πάντα από κοινή νομική επιμέλεια, αλλά το αντίθετο δεν ισχύει (Maccoby & Mookin, 1992). Η κοινή νομική επιμέλεια, στην οποία οι γονείς έχουν νομική εξουσία να λαμβάνουν ιατρικές, εκπαιδευτικές και θρησκευτικές αποφάσεις για το παιδί, έχει βρεθεί ότι έχει ανεξάρτητα θετικά αποτελέσματα στην ευημερία των παιδιών, ακόμη και όταν δεν συνοδεύεται από κοινή φυσική ανατροφή (Gunnoe & Braver, 2001, Seltzer, 1998). Για ορισμένους, αυτό το τελευταίο εύρημα είναι εκπληκτικό, επειδή οι σχετικές σημαντικές αποφάσεις είναι σπάνιες και είναι δύσκολο να επιβληθεί η κοινή λήψη αποφάσεων. Πράγματι, οι Albiston, Maccoby και Mookin (1990) διαπίστωσαν ότι οι πατέρες

με κοινή νομική επιμέλεια δεν εμπλέκονταν περισσότερο στις καθημερινές αποφάσεις από εκείνους που δεν είχαν νομική επιμέλεια. Ωστόσο, η κοινή λήψη αποφάσεων έχει πολύ σημαντικά συμβολικά οφέλη, αν όχι πραγματικά, πρακτικά. Η νομική αρχή της κοινής λήψης/διαμοιρασμού σημαντικών αποφάσεων για τη ζωή του παιδιού επικοινωνεί στο παιδί, στον άλλο γονέα, στο σχολείο και στις ιατρικές αρχές - στον κόσμο - ότι και οι δύο γονείς έχουν την ευθύνη για τη διαμόρφωση του παιδιού σε ένα λειτουργικό ενήλικα.

Θέμα 3: Η συμβολική αξία της συνεπιμέλειας, των κοινωνικών κανόνων, της κοινής γνώμης και της διάδοσης πληροφοριών

Όπως προαναφέρθηκε, οι ειδικοί της επιτροπής συμφώνησαν ότι οι διευθετήσεις συνεπιμέλειας έχουν συμβολικό βάρος. Αυτό τόνισε τη σημασία των πολιτιστικών κανόνων και στάσεων των επαγγελματιών από τους οποίους οι χωρισμένοι γονείς μπορούν να λάβουν συμβουλές. Για παράδειγμα, όταν ένας δικηγόρος λέει σε έναν διαζευγμένο γονέα ότι η συνεπιμέλεια είναι καλή για τα παιδιά και ότι η συνεπιμέλεια είναι πιο πιθανό να απονεμηθεί στο δικαστήριο, αυτό αλλάζει όχι μόνο τη στρατηγική διαπραγμάτευσης των γονέων, αλλά και τον τρόπο που σκέφτονται για τον άλλο γονέα. Πολλοί χωρισμένοι γονείς παρακολουθούν μαθήματα «εκπαίδευσης διαζυγίου», συχνά διαταγμένα και υποχρεωτικά από το δικαστήριο (Blaisure & Geasler, 2000; Pollet & Lambreglia, 2008), όπου εκτίθενται στο μήνυμα ότι και οι δύο γονείς έχουν σημασία και ότι τα δικαστήρια θα τιμήσουν και θα υπερασπίσουν την αξία και των δύο γονέων (DeLuse & Braver, 2015). Ωστόσο, δεν λαμβάνουν όλοι οι γονείς αυτά τα μηνύματα σχετικά με τα οφέλη της συνεπιμέλειας.

Οι ρυθμίσεις συνεπιμέλειας σηματοδοτούν ότι και οι δύο γονείς έχουν σημασία, και οι δύο διατηρούν τους γονικούς ρόλους και τις ευθύνες τους, ότι και οι δύο είναι απαραίτητοι για την ευημερία του παιδιού και ότι κανένας δεν πρέπει να απορριφθεί ή να μειωθεί σε δευτερεύοντα ή καθαρά οικονομικό ρόλο. Αυτή η λίγο πολύ δημόσια ανακοίνωση επηρεάζει πιθανώς το παιδί καθώς και τους δύο γονείς. Το να γνωρίζουν ότι είναι σημαντικοί για κάθε γονέα επηρεάζει έντονα τη συναισθηματική λειτουργία των εφήβων (Schenck et al., 2009). Οι Velez, Braver, Cookston, Fabricius και Parke (Family Relations, in press) διαπίστωσαν, επίσης, ότι η επίδραση του πατέρα μετά το διαζύγιο είχε μεγαλύτερο αντίκτυπο στην προσαρμοσιμότητα του παιδιού από ότι η επίδραση της μητέρας.

Το γεγονός ότι οι πατέρες διαδραματίζουν σημαντικό παιδαγωγικό ρόλο στη ζωή του παιδιού αποκτά δημόσια αποδοχή. Για παράδειγμα, οι διαφημίσεις με πατέρες και παιδιά έχουν αλλάξει αισθητά από τις παλαιότερες που απεικονίζουν τους πατέρες απλά ως αδέξιους (Tropp & Kelly, 2015). Πράγματι, η Nielsen προσλήφθηκε πρόσφατα ως σύμβουλος από διαφημιστές που προσπαθούν να ευθυγραμμίσουν τις διαφημίσεις τους με τις σύγχρονες αντιλήψεις για το πώς αλληλεπιδρούν οι πατέρες με τις μικρές κόρες τους (Huffman, 2017). Η αναγνώριση ότι οι πατέρες είναι απαραίτητοι και σημαντικοί, όχι άχρηστοι ή καταστροφικοί, μπορεί και έχει επιφέρει αλλαγή τόσο σε πρακτικά όσο και σε νομικά πεδία.

Κατ' αναλογία, υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία ότι η συνεπιμέλεια έχει βρει μεγάλη υποστήριξη από το ευρύ κοινό. Για παράδειγμα, σε ένα πείραμα έρευνας που χρησιμοποιεί

δυσνητικά μέλη του σώματος των ενόρκων, σχεδόν το 70% ευνόησε τη συνεπιμέλεια έναντι της αποκλειστικής επιμέλειας (Braver, Ellman, Votruba, & Fabricius, 2011), ένα σημάδι ότι οι στάσεις του κοινού για τη συνεπιμέλεια έχουν ήδη αλλάξει, πιθανώς γρηγορότερα από εκείνες των δικαστηρίων. Ένας από τους ειδικούς, ο καθηγητής Sunderhauf, είπε μια ιστορία που δείχνει πώς οι ανάλογες κοινωνικές αλλαγές προχωρούν σταδιακά. Στην Αυστρία, η σωματική τιμωρία από τους γονείς απαγορεύτηκε νόμιμα πριν από 20 χρόνια. Δύο χρόνια αργότερα, η έρευνα έδειξε ότι οι γονείς εξακολουθούσαν να δέρνουν, αλλά ένωσαν ένοχοι για αυτό. Πέντε χρόνια αργότερα, ωστόσο, τα ποσοστά σωματικής τιμωρίας είχαν επίσης μειωθεί, τονίζοντας το γεγονός ότι οι πεποιθήσεις της κοινωνίας σχετικά με τις κατάλληλες γονικές πρακτικές πρέπει να προηγούνται των πραγματικών αλλαγών στη συμπεριφορά.

Η αργή αλλά αδιαμφισβήτητη στροφή προς την επιμονή σε ουσιαστικούς γονικούς ρόλους για τους πατέρες μετά το διαζύγιο έχει γίνει εμφανής, με πολλές πολιτείες των ΗΠΑ και Ευρωπαϊκές και Αυστραλιανές κοινωνίες να έχουν αλλάξει πορεία. Ανιχνεύοντας μοτίβα αλλαγής τα τελευταία 20 έως 30 χρόνια, προτάθηκε ότι «η προσπάθεια να δοθεί στους διαζευγμένους πατέρες ένας πολύ βελτιωμένος ρόλος στη ζωή των παιδιών τους βρίσκεται στη σωστή κατεύθυνση ιστορικά. Η ολοκλήρωση της προσπάθειας φαίνεται αναπόφευκτη. Είναι μόνο θέμα χρόνου μέχρι να κυριαρχήσει.»

Θέμα 4: Θα έπρεπε η συνεπιμέλεια να είναι νομικό τεκμήριο και αν ναι, ποιοι παράγοντες πρέπει να εμπίπτουν σε εξαιρέσεις;

Το τεκμήριο του νόμου είναι μια αξίωση που λαμβάνεται από ένα δικαστήριο ως η βάση πάνω στην οποία βγαίνουν οι αποφάσεις. Γενικά, τα τεκμήρια του οικογενειακού δικαίου θεωρούνται μαχητά και γίνονται δεκτά από το δικαστήριο μέχρις ότου διαψευστούν. Έτσι, η ΚΕ ως τεκμήριο νόμου θα εφαρμοστεί ως προεπιλεγμένη ρύθμιση. Φυσικά, μια τέτοια ρύθμιση θα μπορούσε να παρακαμφθεί όταν τα στοιχεία πείθουν το δικαστήριο ότι η εφαρμογή του τεκμηρίου θα ήταν ακατάλληλη. Μόνο μία πολιτεία των ΗΠΑ (Αριζόνα) και λίγα Ευρωπαϊκά έθνη (Βέλγιο, Σουηδία) κάνουν στη ΚΕ αυτήν την τεκμαρτή ρύθμιση. Στην Αυστραλία, ένας νόμος του 2006 απαιτεί από τα δικαστήρια να «αξιώσουν» τον ίδιο χρόνο ή τουλάχιστον «ουσιαστικό και σημαντικό» χρόνο, όταν καταρτίζουν σχέδια γονικής ανατροφής μετά το χωρισμό. Πολλοί συμμετέχοντες στο συνέδριο πίστευαν ότι περισσότερες δικαιοδοσίες θα ενστερνιστούν αυτό το τεκμήριο στο μέλλον.

Οι περισσότεροι, αλλά όχι όλοι, οι ειδικοί πίστευαν ότι τα ερευνητικά στοιχεία υποστήριζαν το να γίνει η ΚΕ τεκμήριο νόμου. Όπως σημείωσαν οι Braver και Votruba (2018):

Τα στοιχεία έχουν τώρα επαρκές βάθος και συνεκτικότητα για να επιτρέψουν στους κοινωνικούς επιστήμονες να προτείνουν υπό όρους το τεκμήριο της ΚΕ στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής... αυτές οι δηλώσεις γίνονται ρητά και προσεκτικά... [Εμείς] ελπίζουμε ότι οι ερευνητές θα συνεχίσουν να μελετούν το θέμα... οι μελετητές αυτής της έρευνας πρέπει να είναι προσεκτικοί σε νέα ευρήματα που συνεχίζουν να επιβεβαιώνουν τα συμπεράσματα εδώ - ή ίσως που αντιτίθενται. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε κατάλληλα την τρέχουσα κατάσταση των αποδεικτικών στοιχείων ως «την υπεροχή των αποδεικτικών στοιχείων» (δηλαδή, ουσιαστικά περισσότερα αποδεικτικά στοιχεία για το τεκμήριο παρά εναντίον του). Πολλές μελέτες, με διάφορα συμπεράσματα, δηλώνουν ότι η ΚΕ θα αποφέρει οφέλη στα παιδιά κατά μέσο όρο και λίγες, εάν υπάρχουν, μελέτες που δείχνουν ότι τα βλάπτει.

Όλοι οι ειδικοί ήταν, ωστόσο, ως αρμόζει επιφυλακτικοί για ένα πρότυπο κατάλληλο για όλους, προειδοποιώντας ότι πιθανές εξαιρέσεις από ένα τεκμήριο ΚΕ πρέπει να αναγνωριστούν ως αρμόζουσες περιπτώσεις για αμφισβήτηση. Μεταξύ των παραγόντων που πρέπει να οδηγήσουν σε τέτοιες εξαιρέσεις είναι ο απτός κίνδυνος για κακοποίηση ή παραμέληση του παιδιού, πολύ μεγάλη απόσταση μεταξύ των σπιτιών των γονιών, απειλή απαγωγής από έναν γονέα και παράλογη ή υπερβολική προστασία. Επιπλέον, ορισμένα παιδιά με ειδικές ανάγκες ενδέχεται να απαιτούν τη φροντίδα ενός μόνο γονέα.

Ένας πρόσθετος πιθανός παράγοντας αμφισβήτησης ήταν το θέμα μιας πιο εκτεταμένης συζήτησης: η απλή ύπαρξη βίας ανάμεσα σε στενούς συντρόφους (intimate partner violence, IPV). Σημειώθηκε ότι υπάρχει ολόένα και πιο εξελιγμένη κατανόηση του IPV, κυρίως λόγω της γραφής του Johnson (2010). Εκείνος διέκρινε μεταξύ τεσσάρων διαφορετικών μοτίβων του IPV, μόνο ένα από τα οποία, ο καταναγκαστικός έλεγχος της βίας (το στερεοτυπικό μοτίβο αρσενικού κτυπήματος), θα έπρεπε να αποκλείει την ΚΕ (Kelly & Johnson, 2008). Οι ερευνητές, οι αξιολογητές επιμέλειας και τα δικαστήρια πρέπει να διερευνήσουν όχι μόνο εάν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία για το IPV, αλλά και τη φύση του, κατά την εξέταση των επιπτώσεων στα σχέδια γονικής ανατροφής.

Θέμα 5: Θα πρέπει η Υψηλή Γονική Σύγκρουση ή η αντίθεση ενός γονέα για την ΚΕ να αποτελέσουν βάση για εξαίρεση;

Ένας άλλος πιθανός παράγοντας αμφισβήτησης συζητήθηκε εκτενώς: εάν η ΚΕ θα πρέπει να αποκλείεται παρουσία υψηλών γονικών συγκρούσεων. Πολλά δικαστήρια και αξιολογητές επιμέλειας φαίνεται να λαμβάνουν τη θέση ότι πρέπει να αποκλειστεί. Για παράδειγμα, στον οδηγό του για επαγγελματίες αξιολογητές επιμέλειας, ο Stahl (1999) έκρινε ότι «οι γονείς με υψηλές συγκρούσεις δεν μπορούν να μοιραστούν τη γονική μέριμνα» (σελ. 99). Στο ίδιο πνεύμα, ο Emery (2009) ισχυρίστηκε ότι «η κοινή φυσική επιμέλεια είναι η χειρότερη ρύθμιση για τα παιδιά όταν [τα] αφήνει στη μέση μιας εμπόλεμης ζώνης. ... Σε διαζύγια υψηλών συγκρούσεων, τα παιδιά τα πηγαίνουν χειρότερα στην κοινή φυσική επιμέλεια από ότι σε άλλες ρυθμίσεις.»

Ωστόσο, τα περισσότερα μέλη του συνεδρίου απέχουν από αυτήν την άποψη, δεδομένης της πληθώρας πρόσφατων αποδεικτικών στοιχείων που υποστηρίζουν το αντίθετο. Συγκεκριμένα, η Nielsen (2017) είχε εξετάσει 27 διαφορετικές μελέτες που δείχνουν ότι τα παιδιά επωφελήθηκαν σημαντικά από τη συνεπιμέλεια ακόμη και όταν οι γονείς είχαν υψηλά επίπεδα σύγκρουσης.

Αρκετές άλλες επιφυλάξεις τέθηκαν επίσης. Η μία ήταν ότι δεν ήταν όλες οι συγκρούσεις τοξικές για τα παιδιά, είτε σε άθικτες είτε σε διαλυμένες οικογένειες. Πράγματι, η έκθεση σε κάποιο βαθμό διαφωνίας μεταξύ των γονέων μπορεί στην πραγματικότητα να προωθήσει την προσαρμοστικότητα των παιδιών (Cummings & Davies, 1994; Grych, Seid, & Fincham, 1992). Επιπλέον, διάφορες στρατηγικές (για παράδειγμα, συνοδεία των παιδιών στο σχολείο και παραλαβή τους, αντί στα σπίτια των γονέων) μπορούν να περιορίσουν την έκθεση των παιδιών σε συγκρούσεις. Αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε πιο παράλληλη παρά σε συνεργατική

γονική ανατροφή, η οποία μπορεί να είναι χρήσιμη σε πολλές περιπτώσεις (Birnbbaum & Bala, 2010).

Οι ειδικοί σημείωσαν, επίσης, την ανάγκη για μια πιο σύνθετη εξέταση της σύγκρουσης γονέων. Αν και η σύγκρουση αντιμετωπίζεται συχνά απλοϊκά ως φταίξιμο και των δύο («χρειάζονται δύο για να χορέψεις ταγκό»), πιο λεπτομερείς αναλύσεις δείχνουν ότι, ίσως στο ένα τρίτο των περιπτώσεων, μόνο ένας από τους γονείς μπορεί να προκαλεί εχθρότητα, ενώ ο άλλος έχει «προχωρήσει παρακάτω» και (χωρίς καρπούς) επιδιώκει σχετική αρμονία (Kelly, 2003). Οι επαγγελματίες πρέπει, επομένως, να καθορίσουν εάν η σύγκρουση υποκινείται μονομερώς και να λαμβάνουν αναλόγως τις αποφάσεις κατάρτισης του προγράμματος γονικής ανατροφής (Braver et al., 2011).

Τέλος, η σύγκρουση δεν είναι στατική και σταθερή, αλλά μάλλον εύπλαστη και δυναμική, υπόκειται σε αλλαγές ως αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, όπως απλώς το πέρασμα του χρόνου. Οι παρεμβάσεις μπορούν, επίσης, να μετριάσουν το βαθμό σύγκρουσης μεταξύ των γονέων, ακόμη και όταν συμμετέχει μόνο ένας από τους γονείς (Cookston, Braver, Griffin, DeLusé, & Miles, 2007). Πράγματι, το ίδιο το δικαστικό περιβάλλον υποκινεί συχνά τη σύγκρουση, η οποία μειώνεται μετά τη λήξη των διαφορών (Kelly, 2007; Pruett & Jackson, 1999). Επιπλέον, η στάση ότι η ύπαρξη υψηλών επιπέδων σύγκρουσης ενδέχεται να αποκλείσει την ΚΕ παρέχει κίνητρο τόσο για υπερβολή όσο και για τον πολλαπλασιασμό των συγκρούσεων.

Μερικές φορές έχει, επίσης, υποστηριχθεί ότι η συνεπιμέλεια είναι κατάλληλη μόνο και θα ωφελήσει τα παιδιά όταν και οι δύο γονείς συμφωνούν οικειοθελώς με αυτήν από την αρχή. Οι περισσότεροι ειδικοί αντιτάχθηκαν έντονα και σε αυτή την ιδέα. Πρώτον, τα στοιχεία το αμφισβητούν: Συγκεκριμένα, η Nielsen (2017) εξέτασε έξι διαφορετικές μελέτες που δείχνουν ότι τα παιδιά επωφελήθηκαν σημαντικά από τη ΚΕ ακόμη και όταν ένας γονέας αντιτάχθηκε αρχικά στο σχέδιο της ΚΕ. Δεύτερον, ως στρατηγικό ζήτημα, δίνει παράλογα δύναμη αρνησικυρίας (βέτο) στον λιγότερο συνεργάσιμο γονέα. Τρίτον, η συμφωνία για τη ρύθμιση της ΚΕ δεν είναι σταθερή, αλλά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πλαίσιο, ειδικά από παράγοντες που σχετίζονται με το δικαστήριο (Fabricius et al., 2010). Κατά συνέπεια, όταν οι γονείς εκπαιδεύονται από δικαστήρια, δικηγόρους και άλλους επαγγελματίες στο ότι η ΚΕ είναι ωφέλιμη και εξισορροπητική, η αντίθεσή τους συχνά εξαφανίζεται.

Θέμα 6: Θα πρέπει η δυναμική της γονικής αποξένωσης να αποτρέπει τη κοινή επιμέλεια;

Αν και οι έννοιες της σύγκρουσης και της βίας συχνά συσχετίζονται και ευρέως συγχέονται – από ερευνητές, δικαστήρια και γονείς που χωρίζουν- οι σύνδεσμοι μεταξύ των δύο (σ.σ. εννοιολογικών) κατασκευών και της γονικής αποξένωσης συχνά παραβλέπονται. Οι ειδικοί της επιτροπής, ιδιαίτερα εκείνοι που διενεργούν αξιολογήσεις επιμέλειας, σημείωσαν ότι οι γονείς ενδεχομένως να υποδαυλίζουν τη διαμάχη στις σχέσεις των παιδιών με τον άλλο γονέα για να μειώσουν ή να τερματίσουν την επαφή ανάμεσά τους (Warshak, 2010). Αυτές οι πράξεις μερικές φορές έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα, διαταράσσοντας τις σχέσεις των παιδιών με ένα, κατά τ' άλλα, άξιο και άμεμπτο γονέα. Οι ρυθμίσεις ΚΕ μπορούν επιτυχώς να

καταπολεμήσουν αυτές τις προσπάθειες αποξένωσης επειδή διασφαλίζουν ότι τα παιδιά μπορούν άμεσα να εκτιμήσουν τη συμπεριφορά και των δύο γονέων, αναγνωρίζοντας μόνα τους τις ανακολουθίες ανάμεσα στα πραγματικά χαρακτηριστικά ενός γονέα και σε εκείνα που περιγράφει ο αποξενωτής γονέας.

Συνεπώς, απέχοντας παρασάγγας από την άποψη ότι η ύπαρξη της αποξένωσης αποκλείει την ΚΕ, οι ειδικοί θεώρησαν το αντίθετο: Η ΚΕ τείνει να προλαμβάνει την αποξένωση, ενώ επίσης όταν υπάρχει, προσπάθειες ενοποίησης με τον απορριφθέντα γονέα είναι σημαντικές για την προώθηση της ευημερίας του παιδιού (Darnall & Steinberg, 2008; Warshak, 2002).

Θέμα 7: Τι θα πρέπει να ισχύσει όταν ένας γονιός θέλει να μετακομίσει;

Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, η υπερβολικά μεγάλη απόσταση ανάμεσα στις γονικές κατοικίες θεωρείται τυπικά ως ένας παράγοντας αντίκρουσης στην εφαρμογή της ΚΕ, για προφανείς λόγους. Παρόλα αυτά, τι θα έπρεπε να ισχύσει εάν έπειτα από την αρχική υιοθέτηση της ΚΕ, ένας από τους γονείς χρειάζεται – ή απλά θέλει- να μετακομίσει, κάτι που με αυτό το τρόπο ουσιαστικά θα τερμάτιζε την συμφωνία ΚΕ; Αυξήσεις στους αριθμούς των παιδιών των οποίων οι εμπλεκόμενοι γονείς διαβιούν σε απόσταση έχουν οδηγήσει σε ένα αυξανόμενο αριθμό περιπτώσεων στις οποίες τα δικαστήρια πρέπει να αποφασίσουν εάν σε έναν από εκείνους τους γονείς δύναται να του επιτραπεί να μετακομίσει με τα παιδιά και ένεκα αυτού να μειώσει τις σχέσεις των παιδιών με το γονέα που δεν μετακομίζει. Σε εποχές που κυριαρχούσαν ρυθμίσεις μονογονικής επιμέλειας, οι γονείς που είχαν την επιμέλεια (κατά κανόνα μητέρες) αντιμετώπιζαν πολύ λίγους περιορισμούς στην δυνατότητά τους να μετακομίζουν όποτε και όπου επέλεγαν, αλλά αυτή η κατάσταση έχει αλλάξει.

Η δικαστική δικαιοδοσία προσεγγίζει αυτές τις διαμάχες με διαφορετικό τρόπο, ορισμένοι θέτουν το βάρος της απόδειξης στο μέρος που επιθυμεί να μετακομίσει και άλλοι στο μέρος που δεν μετακομίζει να δείξει γιατί η κίνηση δε θα έπρεπε να επιτραπεί. Οι ειδικοί της επιτροπής ως επί το πλείστον αποφάνθηκαν ότι αυτές οι αποφάσεις θα πρέπει να εξατομικεύονται, δίχως προϋποθέσεις είτε υπέρ είτε αποφεύγοντας τη μετακόμιση αλλά με τη προσοχή να δίνεται στο λόγο που επιθυμεί ένας γονέας να μετακομίσει, στην πιθανότητα και οι δύο γονείς να μετακομίσουν, στην προβλεπόμενη επίπτωση στις σχέσεις γονέα τέκνου και στη προσαρμογή των παιδιών. Παρότι πολλές μετακομίσεις προμηνύουν αρνητικά αποτελέσματα στο τελευταίο (σ.σ. προσαρμογή παιδιών), οι ειδικοί σημείωσαν, επίσης, ότι οι αποφάσεις χρειάζεται να λαμβάνουν υπ' όψη το ιστορικό συμμετοχής (σ.σ. στην ανατροφή) από τον γονέα που δε μετακομίζει όταν εκδικάζουν τέτοιες υποθέσεις (Kelly & Lamb, 2003; Parkinson & Cashmore, 2015). Όπου τα παιδιά έχουν ουσιαστικές σχέσεις με τους δύο γονείς, αλλά η μετακόμιση ενός γονέα θεωρείται σκόπιμη, είναι σημαντικό τα δικαστήρια και οι γονείς να θεμελιώνουν νέα σχέδια ανατροφής των παιδιών λαμβάνοντας υπ' όψη τις αλλαγμένες συνθήκες όταν διασφαλίζουν ότι τα παιδιά είναι εφικτό να διατηρήσουν σημαντικές σχέσεις και με τους δύο γονείς.

Συμπεράσματα

Οι συζητήσεις από αυτές τις διακεκριμένες διεθνώς αυθεντίες αποκάλυψαν ένα μεγάλο βαθμό γενικής συναίνεσης παίρνοντας θέσεις σχετικά αντίθετες με το πλήθος της τρέχουσας πρακτικής. Για παράδειγμα, αυτοί οι δώδεκα ειδικοί εμπειρογνώμονες συμφώνησαν ευρέως ότι η ΚΕ θα πρέπει πλέον να αποτελεί νομικό τεκμήριο, ότι κατ' ελάχιστο 35% του χρόνου του παιδιού θα πρέπει να κατανέμεται σε κάθε γονέα ώστε το παιδί να δρέπει τα οφέλη της ΚΕ και ότι η ύπαρξη σύγκρουσης μεταξύ γονέων ή εναντίωσης στην ΚΕ από ένα γονέα δε θα πρέπει πλέον να αποτελεί λόγο για την αποτροπή ή αντίκρουσή της.

Ίσως προκαλεί έκπληξη σε μερικούς ότι οι απόψεις των ειδικών απείχαν τόσο πολύ από το πλήθος της τρέχουσας πρακτικής. Στην πραγματικότητα όμως, οι ειδικοί απλώς κατέληξαν σε συμπεράσματα που προηγούνται της τρέχουσας πρακτικής. Το πεδίο της ανατροφής έπειτα από ένα διαζύγιο μεταβάλλεται γοργά. Οι πατέρες τελευταίως περιγράφονται σε πολιτισμικές απεικονίσεις ως στοργικοί και ωφέλιμοι στα παιδιά σε αντίθεση με τη προηγούμενη εικόνα τους ως αδέξιοι, ανίκανοι, αδιάφοροι και πιθανώς επικίνδυνοι. Οι ΗΠΑ και Ευρωπαϊκές χώρες υιοθετούν ταχέως πολιτικές φιλικές προς την ΚΕ, ενώ καμία δεν κινείται στην αντίθετη κατεύθυνση. Οι πολίτες τώρα αποδέχονται τις συμφωνίες ΚΕ με συντριπτικές πλειοψηφίες και είναι επικριτικοί με τις τρέχουσες πολιτικές των δικαστηρίων προς το αντίθετο (Braver et al., 1997).

Πράγματι, οι ειδικοί ελάμβαναν παρεμφερείς θέσεις για αρκετό χρόνο. Η επιτροπή ειδικών που συνήλθε πριν από δύο δεκαετίες έκανε παρόμοιες συστάσεις (Lamb et al., 1997). Η μετα-ανάλυση του Bauserman (2002) που κατέγραφε τα πλεονεκτήματα της ΚΕ στα παιδιά συνόψιζε έρευνα από τη δεκαετία του 1990. Η θέση του Warshak (2014) ότι η (σ.σ. επιστημονική) βιβλιογραφία ήταν υπέρ των διανυκτερεύσεων για μικρά παιδιά έπειτα από το διαζύγιο προσυπογράφηκε από όλους τους 112 ειδικούς.

Αυτοί οι ειδικοί ήταν ενήμεροι και παρέθεταν ερευνητικά ευρήματα που αναμφίβολα θα σχηματίσουν την βάση και την εμπειρική θεμελίωση για τους νομοθετικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς κανόνες στο εγγύς μέλλον. Η επιτροπή συνόψισε στο σήμερα αυτό που θα είναι η κανονιστική πρακτική του αύριο, προς το συμφέρον των αυριανών οικογενειών και παιδιών.

Αναφορές

Adamsons, K., & Johnson, S. K. (2013). An updated and expanded meta-analysis of nonresident fathering and child well-being. *Journal of Family Psychology, 27*, 589–599.

doi:[10.1037/a0033786](https://doi.org/10.1037/a0033786)

Albiston, C. R., Maccoby, E. E., & Mnookin, R. R. (1990). Does joint legal custody matter. *Stanford Law & Policy Review, 2*, 167–179.

Amato, P. R., & Gilbreth, J. G. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A metaanalysis. *Journal of Marriage and the Family, 61*, 557–573. doi:[10.2307/353560](https://doi.org/10.2307/353560)

Austin, W. G. (2011). Parental gatekeeping in custody disputes: Mutual parental support in divorce. *American Journal of Family Law, 25*, 148–153.

Bauserman, R. (2002). Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: A meta-analytic review. *Journal of Family Psychology, 16*, 91–102. doi:[10.1037/0893-3200.16.1.91](https://doi.org/10.1037/0893-3200.16.1.91)

Bergström, M., Fransson, E., Modin, B., Berlin, M., Gustafsson, P. A., & Hjern, A. (2015).

Fifty moves a year: Is there an association between joint physical custody and psychosomatic problems in children? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 69, 769–774. doi:10.1136/jech-2014-205058

Birnbaum, R., & Bala, N. (2010). Toward the differentiation of high-conflict families: An analysis of social science research and Canadian case law. *Family Court Review*, 48, 403–416. doi:10.1111/fcre.2010.48.issue-3

Blaisure, K. R., & Geasler, M. J. (2000). The divorce education intervention model. *Family Court Review*, 38, 501–513. doi:10.1111/j.174-1617.2000.tb00587.x

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York, NY: Basic Books.

Braver, S. L., Ellman, I. M., Votruba, A., & Fabricius, W. V. (2011). Lay judgments about child custody after divorce. *Psychology, Public Policy and the Law*, 17, 212–240. doi:10.1037/a0023194

Braver, S. L., & Lamb, M. E. (2012). Marital dissolution. In G. W. Peterson & K. R. Bush (Eds.), *Handbook of marriage and the family* (3rd ed., pp. 487–516). New York, NY: Springer.

Braver, S. L., & O’Connell, E. (1998). *Divorced dads: Shattering the myths*. New York, NY: Putnam.

Braver, S. L., & Votruba, A. M. (2018). Does joint physical custody “cause” children’s better outcomes? *Journal of Divorce & Remarriage*, 59. doi:10.1080/10502556.2018.1454203

Campbell, D. T., & Stanley, J. C. (1963). *Experimental and quasi-experimental designs for research on teaching*. Boston, MA: Houghton Mifflin.

Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences*. New Haven, CT: Yale University Press.

Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social capital*. Cambridge, MA: Belknap.

384 S. L. BRAVER AND M. E. LAMB

Coley, R. L., & Medeiros, B. L. (2007). Reciprocal longitudinal relations between nonresident father involvement and adolescent delinquency. *Child Development*, 78, 132–147.

Cookston, J. T., Braver, S. L., Griffin, W. A., DeLusé, S. R., & Miles, J. C. (2007). Effects of the Dads For Life intervention on coparenting in the two years after divorce. *Family Process*, 46, 123–137.

Cummings, E. M., & Davies, P. (1994). *Children and marital conflict: The impact of family dispute and resolution*. New York, NY: Guilford.

Darnall, D., & Steinberg, B. F. (2008). Motivational models for spontaneous reunification with the alienated child: Part I. *The American Journal of Family Therapy*, 36, 107–115. doi:10.1080/01926180701643131

DeLuse, S., & Braver, S. L. (2015). A rigorous quasi-experimental evaluation of a mandatory divorce education program. *Family Court Review*, 53, 66–78. doi:10.1111/fcre.12131

Elam, K. K., Sandler, I., Wolchik, S., & Tein, J. Y. (2016). Non-residential father–child involvement, interparental conflict and mental health of children following divorce: A person-focused approach. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 581–593. doi:10.1007/s10964-015-0399-5

Emery, R. (2009, May 18). Joint physical custody: Is joint physical custody best—or worst—for children? [Web log post]. Retrieved from <https://www.psychologytoday.com/blog/divorced-children/200905/joint-physical-custody>

Fabricius, W. V., & Braver, S. L. (2003). Non-child support expenditures on children by nonresidential divorced fathers. *Family Court Review*, 41, 321–336. doi:10.1177/1531244503041003005

Fabricius, W. V., Braver, S. L., Diaz, P., & Velez, C. E. (2010). Custody and parenting time: Links to family relationships and well-being after divorce. In M. E. Lamb (Ed), *Role of the father in child development* (5th ed., pp. 245–289). Hoboken, NJ: Wiley.

Fabricius, W. V., & Hall, J. A. (2000). Young adults’ perspectives on divorce: Living arrangements. *Family and Conciliation Courts Review*, 38, 446–461. doi:10.1111/j.174-1617.2000.tb00584.x

Finley, G. E., & Schwartz, S. J. (2007). Father involvement and long-term young adult

outcomes: The differential contributions of divorce and gender. *Family Court Review*, 45, 573–587. doi:[10.1111/fcre.2007.45.issue-4](https://doi.org/10.1111/fcre.2007.45.issue-4)

Fransson, E., Låftman, S. B., Östberg, V., Hjern, A., & Bergström, M. (2017). The living conditions of children with shared residence—the Swedish example. *Child Indicators Research*, 1–23.

Grych, J. H., Seid, M., & Fincham, F. D. (1992). Assessing marital conflict from the child's perspective: The children's perception of interparental conflict scale. *Child Development*, 63, 558–572. doi:[10.2307/1131346](https://doi.org/10.2307/1131346)

Gunnoe, M. L., & Braver, S. L. (2001). The effects of joint legal custody on mothers, fathers, and children, controlling for factors that predispose a sole maternal vs. joint legal award. *Law and Human Behavior*, 25, 25–43. doi:[10.1023/A:1005687825155](https://doi.org/10.1023/A:1005687825155)

Hetherington, E. M. (1999). Social capital and the development of youth from nondivorced, divorced, and remarried families. In W. A. Collins & B. Laursen (Eds.), *Relationships as developmental contexts: The Minnesota Symposia on Child Psychology* (Vol. 30, pp. 177–209). New York, NY: Psychology Press.

Huffman, S. (2017). How this professor's research motivated a new Barbie ad campaign. Retrieved from <https://www.bizjournals.com/bizwomen/news/latest-news/2017/01/howthisprofessors-research-motivated-a-new-barbie.html?page=all>

Johnson, M. P. (2010). *A typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence*. Boston, MA: Northeastern University Press.

Kelly, J. B. (2003). Parents with enduring child disputes: Multiple pathways to enduring disputes. *Journal of Family Studies*, 9, 37–50. doi:[10.5172/jfs.9.1.37](https://doi.org/10.5172/jfs.9.1.37)

Kelly, J. B. (2007). Children's living arrangements following separation and divorce: Insights from empirical and clinical research. *Family Process*, 46, 35–52. doi:[10.1111/famp.2007.46.issue-1](https://doi.org/10.1111/famp.2007.46.issue-1)

Kelly, J. B., & Johnson, M. P. (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family Court Review*, 46, 476–499. doi:[10.1111/j.1744-1617.2008.00215.x](https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2008.00215.x)

Kelly, J. B., & Lamb, M. E. (2003). Developmental issues in relocation cases involving young children: When, whether, and how? *Journal of Family Psychology*, 17, 193–205. doi:[10.1037/0893-3200.17.2.193](https://doi.org/10.1037/0893-3200.17.2.193)

Lamb, M. E. (2002). Infant–father attachments and their impact on child development. In C. S. Tamis-LeMonda & N. Cabrera (Eds.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (pp. 93–117). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Lamb, M. E. (2004). Divorce and parenting. In C. B. Fisher & R. M. Lerner (Eds.), *Encyclopedia of applied developmental science* (pp. 794–796). New York, NY: Sage.

Lamb, M. E., & Lewis, C. (2005). The role of parent–child relationships in child development. In M. H. Bornstein & M. E. Lamb (Eds.), *Developmental science: An advanced textbook* (5th ed., pp. 429–468). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Lamb, M. E., Sternberg, K. J., & Thompson, R. A. (1997). The effects of divorce and custody arrangements on children's behavior, development, and adjustment. *Family and Conciliation Courts Review*, 35, 393–404. doi:[10.1111/j.174-1617.1997.tb00482.x](https://doi.org/10.1111/j.174-1617.1997.tb00482.x)

Maccoby, E. E., & Mnookin, R. H. (1992). *Dividing the child: Social and legal dilemmas of custody*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

McLanahan, S. S., & Teitler, J. (1999). The consequences of father absence. In M. E. Lamb (Ed.), *Parenting and child development in “nontraditional” families* (pp. 83–102). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Meyer, C. (2016). What is right of first refusal during child custody? Retrieved from <https://www.liveabout.com/what-is-right-of-first-refusal-during-child-custody-1103331>

Nielsen, L. (2015). Shared physical custody: Does it benefit children? *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*, 28, 79–139.

Nielsen, L. (2017). Re-examining the research on parental conflict, coparenting, and custody arrangements. *Psychology, Public Policy, and Law*, 23, 211–231. doi:[10.1037/law0000109](https://doi.org/10.1037/law0000109)

Parkinson, P., & Cashmore, J. (2015). Reforming relocation law: An evidence-based approach. *Family Court Review*, 53, 23–39. doi:10.1111/fcre.2015.53.issue-1

Parkinson, P., Cashmore, J., & Single, J. (2005). Adolescents' views on the fairness of parenting and financial arrangements after separation. *Family Court Review*, 43, 429–444. doi:10.1111/fcre.2005.43.issue-3

Pollet, S. L., & Lombreglia, M. (2008). A nationwide survey of mandatory parent education. *Family Court Review*, 46, 375–394. doi:10.1111/fcre.2008.46.issue-2

Pruett, M. K., & Jackson, T. D. (1999). The lawyer's role during the divorce process: Perceptions of parents, their young children, and their attorneys. *Family Law Quarterly*, 33, 283–310.

Sandler, I. N., Wheeler, L. A., & Braver, S. L. (2013). Relations of parenting quality, interparental conflict, and overnights with mental health problems of children in divorcing families with high legal conflict. *Journal of Family Psychology*, 27, 915–924. doi:10.1037/a0034449

Schenck, C. E., Braver, S. L., Wolchik, S. A., Saenz, D., Cookston, J. T., & Fabricius, W. V. (2009). Relations between mattering to step- and non-residential fathers and adolescent mental health. *Fathering*, 7, 70–90. doi:10.3149/fth.0701.70

Seltzer, J. A. (1998). Father by law: Effects of joint legal custody on nonresident fathers' involvement with children. *Demography*, 35, 135–146. doi:10.2307/3004047

Simons, R. L., Lin, K. H., Gordon, L. C., Conger, R. D., & Lorenz, F. O. (1999). Explaining the higher incidence of adjustment problems among children of divorce compared with those in two-parent families. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 1020–1033. doi:10.2307/354021

Stahl, P. M. (1999). *Complex issues in child custody evaluations*. New York, NY: Sage.

Thompson, R. A. (1998). Early sociopersonality development. In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child development: Social, emotional, and personality development* (pp. 25–104). Hoboken, NJ: Wiley.

Tropp, L., & Kelly, J. (2015). *Deconstructing dads: Changing images of fathers in popular culture*. Lanham, UK: Lexington.

Velez, C. S., Braver, S. L., Cookston, J. T., Fabricius, W. V., & Parke, R. D. (in press). Does mattering to parents “matter” to adolescent mental health? *Family Relations*.

Warshak, R. (2002). *Divorce poison: How to protect your family from bad-mouthing and brainwashing*. New York, NY: Morrow.

Warshak, R. (2010). *Divorce poison: How to protect your family from bad-mouthing and brainwashing*. New York, NY: Morrow.

Warshak, R. A. (2003). Payoffs and pitfalls of listening to children. *Family Relations*, 52, 373–384. doi:10.1111/fare.2003.52.issue-4

Warshak, R. A. (2014). Social science and parenting plans for young children: A consensus report. *Psychology, Public Policy, and Law*, 20, 46–67. doi:10.1037/law0000005

Απόδοση στα Ελληνικά:

Γιάννης Ζαχαράτος

Νίκος Σορολής

Κωνσταντίνος Πασχαλίδης

Κωνσταντίνος Σκαρβέλης